

Kielitieteen historiantutkimuksen luonteesta ja merkityksestä

ELINA PALLASVIRTA

Väitöksenalkajaisitelmä Helsingin yliopistossa 14. huhtikuuta 2021

Väitöskirjani käsittelee fennougristiikan suomalais-yhdysvaltalaisia suhteita ja tieteenalan historiaa Yhdysvalloissa. Olen kohdistanut huomioni siihen, miten ja milloin suomalaisten ja yhdysvaltalaisen tutkijoiden vuorovaikutus alkoi ja miten se kytkeytyi osaksi fennougristiikan kehitystä Yhdysvalloissa. Vuorovaikutuksen tarkastelua ohjaavat neljän suomalaisen kielentutkijan Yhdysvaltain-vierailut sekä niihin kytkeytyvät tapahtumat ja yhteydenpito. Tutkimukseni kuuluu näin ollen tieteenhistorian alaan. Koska tutkimukseni on laadittu suomen kielen oppiaineessa, saattaa herätä kysymys, minkä alan väitöksestä tutkimuksessani on kyse: onko siis kyseessä kielitieteen vai historiantutkimuksen väitös. Kysymys on paitsi aiheellinen, myös tärkeä, ja haluankin siksi käsitellä lektiiossani myös tieteenhistorian asemaa ja merkitystä kohteena olevan tieteenalan kannalta.

Ei siis ole yksiselitteistä, mihin alaan tieteenhistoriaa käsittelevä tutkimus kuuluu. Joiltain osin tieteenhistorian voikin katsoa olevan poikkitieteellinen ala. Lähestymistavoiltaan ja yleiseltä luonteeltaan tällainen tutkimus on toki yleensä lähempänä historiantutkimusta, mutta kysymyksenasettelu ja motivointi sitovat sen kuitenkin kiinteästi kohteena olevan tieteenalan piiriin, tässä tapauksessa kielitieteeseen. Tästä syystä myös oma tutkimukseni kuuluu sekä tieteenhistorian että kielitieteen alaan.

Tieteenhistoriallisen tutkimuksen anti onkin merkittävä juuri kohteena olevalle tieteenalalle. Ilman käsitystä menneisyydestä emme voisi oppia aiemmasta. Yksi historiantutkimuksen merkityksistä piileekin näin ollen sen kyvyssä auttaa meitä hahmottamaan paremmin myös nykyisyyttä. Sen avulla voidaan tarkastella esimerkiksi vallitsevia tutkimuksen painopisteitä ja tiedeyhteisön toimintatapoja nykyhetkeä laajemmassa ajallisessa perspektiivissä ja siten suhteuttaa käsillä olevaa aikaa historialliseen jatkumoonsa. Tieteenhistorian tutkimus onkin tärkeä osa alan itseymmärryksen ja identiteetin muodostamista.

Suomalaisessa fennistiikassa ja fennougristiikassa tieteenalan historian tutkimus ei kuitenkaan toistaiseksi ole ollut erityisen runsasta. Yhtenä kategoriana esiin nousevat oppiainekohtaiset laajat yleisesitykset, joissa on keskitytty voittopuolisesti tieteen sisältöihin. Tämä onkin sikäli perusteltua, että ovathan juuri aiemmat kielitieteelliset tutkimukset alan kannalta merkityksellisiä. Väitän kuitenkin, että tieteen sisältöihin paneutumisen lisäksi laajempi kontekstualisointi ja jopa ensisijaisesti tieteen puitteisiin keskittyvä tutkimus on hyödyllistä kohteena olevan tieteenalan historia-käsityksen kannalta.

Yleisesti tieteen historian tutkimuksessa tendenssi onkin ollut siirtyä tarkastelemaan tiedettä ja tutkijoita kussakin ajallis-paikallisessa kontekstissaan. Tällöin tiedettä katsotaan yhtenä sosiaalisen toiminnan muotona. Tarkastelussa voi siis olla esimerkiksi tieteen ja yhteiskunnan vuorovaikutus, tieteen sosiaalinen ja poliittinen yhteys tai tutkijat heidän tieteellistä tuotantoaan laajemmin. Myös oma tutkimukseni hyödyntää tällaista lähestymistapaa.

Tieteenalamme historiaan perehtyessäni huomioni kiinnittyi erityisesti ajanjaksoon 1940-luvun puolivälistä 1960-luvun puoliväliin. Se tuntui jollakin tapaa jäävän sitä edeltävän ja sen jälkeisen ajan varjoon. Aikakauden kannalta huomionarvoista on se, että useilla aloilla tieteen painopiste ja sen myötä vaikutteiden lähde siirtyi Yhdysvaltoihin. Suomen ja sen sukukielten tutkimuksessa Yhdysvaltojen vaikutuksen alku on kuitenkin yleensä sijoitettu vasta tuon ajanjakson jälkeiselle ajalle, 1960-luvun puoliväliin tai 1970-luvulle. Tiesin kuitenkin, että myös fennougristeilla oli suhteita Yhdysvaltoihin jo ennen tätä. Tästä näkökulmasta kysymys fennougristiikan Yhdysvaltain-suhteista tutkimukseni kohteena olevalla ajanjaksolla on erityisen kiinnostava. Siksi halusin tutkia noita suhteita ja erityisesti suomalaisten Yhdysvaltoihin suuntautuneita vierailuja tarkemmin.

Systemaattista katsausta aiheeseen ei ollut, ja siitä oli ylipäätään kirjoitettu vähän. Suomalaistutkijoiden Yhdysvaltain-vierailut tulivat tyypillisimmin esille erilaisissa muisto- ja juhlakirjoituksissa, joissa vierailut eivät ymmärrettävästi ole olleet päähuomion kohteena. Historiankirjoituksessa näkyikin menneisyyden tapahtumista luonnollisesti vain osa, ja niidenkin kuvaukset voivat paikoin olla hyvin tyypistettyjä. Esimerkki tällaisesta pelkistyksestä voisi olla lyhyt maininta tutkimusvierailusta, kuten ”Lauri Posti vieraili Indianan yliopistossa 1948–1949”¹. Osaltaan tällaisten tietojen avulla muodostamme käsitystä tieteenalan menneisyydestä. Oleellista onkin huomata, että tuo käsitys muodostuu vain niiden tietojen varassa, joita meillä on käytettävissä eli joista on kirjoitettu ja joita on tutkittu – jätän tässä yhteydessä pohtimatta muut historiaksi muuttumisen väylät (Kalela 2000: 39–42).

Yksittäisen tutkijan kannalta vierailu ulkomaisessa yliopistossa voi olla merkittävä, mutta riippuu monista tekijöistä, miten tuollainen vierailu tulee esitettyksi historiankirjoituksessa tai saako se huomiota lainkaan. Siksi historian tutkimuksessa on hyö-

---

1. Keksitty esimerkki. Vastaavalla tavalla lyhyesti mainiten Lauri Postin vierailu Indianan yliopistossa tulee esille esimerkiksi häntä käsittelevässä Kansallisbiografian artikkelissa (Suhonen 2006), jossa asia mainitaan ainoastaan artikkelin lopussa olevien biografia- ja uratietojen joukossa.

dyllistä eräänlainen ”hallittu jossittelu”² eli myös toteutumattomien vaihtoehtojen tarkastelu sekä katseen kääntäminen niihin seikkoihin, jotka ensisilmäyksellä voivat vaikuttaa vähäpätöisiltäkin. Kun nyt tarkennamme katsettamme tuollaiseen yksittäiseen mainintaan tutkimusvierailusta, herää monia tärkeitä kysymyksiä: kuka on ollut vierailun aloitteentekijä, onko kyse ollut ensisijaisesti opetus- vai opintomatkaista, kuinka pitkältä vierailusta on ollut kyse tai mitä kaikkea toimintaa vierailuun kuului? Ja ennen kaikkea herää kysymys siitä, miksi suomalainen fennougristi tuli lähteneeksi tutkimusvierailulle juuri Yhdysvaltoihin, kun alan keskuksat sijaitsivat Euroopassa. Nämä olivat niitä kysymyksiä, joiden kautta lähestyin tutkimusaiheeni.

Aiempaa tutkimusta aiheesta ei varsinaisesti ollut olemassa ja aihe ylipäättään ulottui tieteensällöjen ulkopuolelle. Tämän vuoksi oli selvää, että kysymyksiin vastatakseni minun olisi päästävä käsiksi painamattomiin primäärilähteisiin. Toisin sanoen väitöstutkimukseni käsittelee sellaisia kysymyksiä, joihin vastaus ei löydy perehtymällä tutkijoiden tieteellisiin tuotoksiin. Siksi tutkimustyössäni keskeistä oli aineiston paikantaminen yhdysvaltalaisen yliopistojen arkistoista. Aineisto koostuu pääosin tutkijoiden yksityisestä kirjeenvaihdosta sekä yliopistojen hallinnollisista asiakirjoista ja opinto-oppaista. Tämän aineiston avulla oli mahdollista muodostaa kokonaiskuva vierailuista, niiden suunnittelusta ja toteutumisesta sekä tutkijoiden vierailuihin liittyneestä ajatustenvaihdosta. Lähdemateriaalin kautta pystyin siis pääsemään käsiksi siihen, minkälaisia aikeita, kenties toteutumattomia suunnitelmia ja muita vaihtoehtoja tutkijoilla oli. Kirjeiden avulla sain niin ikään käsityksen toimijoiden verkostoista: niiden laajuudesta, syvyydestä ja mahdollisista aukoista.

Olin alun perin hahmottanut tutkimusaiheekseni jokseenkin rajatusti fennougristiikan suomalais-yhdysvaltalaiset suhteet. Arkistotyön myötä kävi kuitenkin pian ilmeiseksi, että suomalaisten vierailut liittyivät keskeisesti fennougristiikan kehitykseen Yhdysvalloissa. Tätä kautta oivalsin, että tutkimusvierailujen tarkastelu olisi hedelmällistä kytkeä osaksi niiden yhdysvaltalaisen kontekstia. Näin yhdysvaltalaisen fennougristiikan institutionaalisen historian selvittäminen ja kuvaus tuli tärkeäksi osaksi tutkimustani.

Usea suomalaistutkija vieraili samassa paikassa Yhdysvalloissa: Indianan yliopistossa Bloomingtonissa, suurten järvien lähellä keskilännessä sijaitsevassa Indianan osavaltiossa. Miksi juuri siellä? Indianan yliopiston keskeisyys suomalaisten tutkijavierailuissa selittyy juuri yhdysvaltalaisen fennougristiikan kehityksen kautta. Tieteenalan historia juontaa juurensa toisen maailmansodan aikaiseen kielikoulutukseen. Yhdysvaltain armeijalle opetettiin toisen maailmansodan aikana useita kieliä, ja niihin kuuluivat suomalais-ugrilaisista kielistä suomi ja unkari. Suomen kielen opetus tapahtui kielitieteilijöiden ja suomalaisten kielenoppaiden voimin Indianan yliopistossa. Tästä jo sinänsä yllättävästä järjestelystä tekee vielä erikoisempaa se, että koulutusohjelmassa opetetut 26 kieltä oli valittu niiden strategisen tärkeyden perusteella.

Kielikoulutuksen myötä Indianan yliopistoon Bloomingtonissa kertyi materiaaleja ja osaamista, joita haluttiin hyödyntää myös rauhan aikana. Kumuloituneet resurssit

---

2. Tätä ilmausta kontrafaktuaaleista käyttää Virmajoki (2019b). Kontrafaktuaaleista tarkemmin ks. Virmajoki (2019a).

tarjosivat yliopistolle mahdollisuuden profiloitua ja muodostaa suomalais-ugrilaisista kielistä yksi tutkimuksen ja opetuksen painopisteistä. Tässä mielessä sodanaikainen käytännön kielinopetus muodosti pohjan fennougristiikalle Yhdysvalloissa. Tämän kehityksen myötävaikutuksella alkoivat myös fennougristiikan suomalais-yhdysvaltalaiset suhteet ja tutkijavierailut. Suomalaisia tutkijoita kutsuttiin Indianan yliopistoon monipuolistamaan sikäläisittäin uuden ja pienen tieteenalan opetusta. Työssäni kuvaan asiaa lähemmin Lauri Postin (1908–1988), Paavo Ravilan (1902–1974), Valentin Kiparskyn (1904–1983) ja Eeva Kangasmaa-Minnin (1919–2008) tutkimusvierailujen kautta. Tutkimukseni kohdehenkilöiden Yhdysvaltain-vierailut olivat siis ensisijaisesti opetusmatkoja, ja aloite niihin tuli Yhdysvalloista.

Tutkimuksessani on rinnakkain kaksi tarkastelun tasoa: henkilölähtöinen mikrotaso ja institutionaalista näkökulmasta rakentuva makrotaso. Olen näin pyrkinyt saattamaan tutkimuskohteeni tietynlaiseen ristivalotukseen, jonka avulla aiheesta on mahdollista saada monitahoinen käsitys. Tutkimuksessani osoitan, kuinka fennougristiikan institutionaalistuminen Yhdysvalloissa oli tutkimusvierailujen edellytys. Tämä näkyy siinä, että suomalaisten kutsuminen motivoitui Yhdysvaltojen näkökulmasta nimenomaan kehittyvälle alalle tärkeän fennougristisen osaamisen kautta, ei niinkään kielitieteestä yleisemmin. Siksi näitä kahta tarkastelun tasoa, yksilöitä ja instituutioita, on tärkeää tarkastella rinnakkain, saman ilmiön toisiinsa erottamattomasti yhteen kietoutuvina osina.

Olen selvittänyt tutkimuksessani niitä tekijöitä, jotka vaikuttivat tutkijoiden liikkuvuuteen. Olin kiinnostunut siitä, minkälaisia edellytyksiä, hidasteita ja esteitä vierailuilla oli, eli minkälaiset asiat vaikuttivat siihen, että yksi tutkija päätyi vierailijaksi ja joku toinen ei. Vierailujen järjestämisessä merkityksellisinä seikkoina esiin nousi niin poliittisia, henkilökohtaisia kuin käytännönläheisiäkin tekijöitä. Mainitsen niistä tässä vain muutamia.

Yksi merkittävä tekijä vierailuissa oli kielitaito. Nykypäivän näkökulmasta lähes itsestään selvä englannin kielen taito ei tuon ajan tutkijoilla ollut kovinkaan yleistä, etenkin fennougristiikassa, jonka lingua franca oli vielä kauan toisen maailmansodan jälkeen saksa. Vierailun kannalta englannin kielen taito oli kuitenkin välttämätöntä, ja kielitaidon tuli olla jo matkaan lähdettäessä riittävällä tasolla, jotta vierailija pystyi opettamaan fennougristiikkaa englanniksi.

Toisaalta merkityksellistä oli vierailun ajoitus. Irrrottautuminen vuoden mittaista Yhdysvaltain-vierailua varten ei ollut joka tilanteessa yksinkertaista, sillä suomalaisilla oli oma urapolkunsu kotimaassa. Esimerkiksi juuri professorinviran saanut tutkija ei välttämättä ollut halukas aloittamaan virkaansa anomalla virkavapaata. Samoin muuta tutkimusta varten vastaanotettu apuraha saattoi estää vierailun. Lisäksi vuoden mittainen vierailu vaati monenlaisia käytännön järjestelyjä, ja esimerkiksi opetukseen Suomessa tuli löytyä sijainen. Tällaiset järjestelyt vaativat luonnollisesti aikaa, joten kutsun ajoituksella oli merkitystä.

Kolmanneksi nostan esiin matkan rahoituksen. Suomen sodanjälkeisessä taloustilanteessa tutkimusvierailujen rahoittaminen ei ollut helppoa, minkä vuoksi tutkimukseni kohteena olevien vierailujen kannalta merkittävää oli se, että rahoitus järjestyi Yhdysvalloista. Pidänkin todennäköisenä, ettei näitä matkoja olisi tehty ilman yhdysvaltalaisten aloitetta ja rahoitusta.

Suomalaiset ovat hyvin tottuneita näkemään itsensä kansainvälisissä suhteissa vastaanottajina, mikä saattaa paikoin estää näkemästä poikkeuksia tästä suuresta linjasta. Tutkimukseni kuitenkin osoittaa, että fennougristiikassa tiedon suunta oli päinvastainen kuin useilla muilla tieteenaloilla. Tiedesuhteiden ja tutkimusvierailujen avulla Suomesta saatiin Yhdysvaltoihin niin kirjallisuutta, aineistoja kuin osaamista.

Väitöskirjani on ensimmäinen laaja kokonaisuus fennougristiikan transatlanttisista suhteista. Olen työssäni keskittynyt tieteenalamme historian eräänlaiseen katvealueeseen ja kiinnittänyt huomioni myös sellaisiin tapahtumaketjuihin, joiden seurauksista ei ole johdettavissa suoraa polkua nykyhetkeen. Tätä kautta voidaan huomata, kuinka monimutkaisten syy-seuraussuhteiden kentässä tutkijoiden kansainväliset suhteet ja tutkimusvierailut lopulta rakentuvat. Tutkimuksestani käy ilmi, kuinka merkittäväällä tavalla myös tieteenulkoiset seikat vaikuttavat tiedesuhteisiin. Käsittelemiäni tutkimusvierailuja olisikin vaikea kuvata mielekkäästi ilman tieteenulkoisten seikkojen huomioimista.

Tällainen lähestymistapa on nähdäkseni hyödyllistä myös tieteensisäisten kehityskulkujen ymmärtämiseksi. Siksi väitän, että tieteenhistoriaa on syytä tarkastella tieteensisältöihin keskittyvän tutkimuksen lisäksi myös toisenlaisilla rajauksilla ja ottamalla tarkastelun kohteeksi esimerkiksi ympäröivä yhteiskunta sekä erilaiset sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät. Avain tähän on yleensä arkistotutkimus, jota on toistaiseksi hyödynnetty tieteenalamme historian tutkimuksessa verrattain vähän. Kuitenkin juuri arkistoaineisto voi auttaa meitä näkemään historian kehityskulkuja uudessa valossa tuomalla esiin sellaisia taustatekijöitä, suunnitelmia ja vaikutussuhteita, jotka muuten jäisivät havaitsematta.

Mitä vähemmän tieteenhistoriallista tutkimusta on olemassa, sitä pienempien tiedonmurusten varassa luomme suuriakin synteesejä alamme historiasta. Siksi on selvää, että tieteenhistoriallista tutkimusta tulee tehdä monenlaisista näkökulmista ja keskittyen myös laajoja esityksiä rajatumpiin aiheisiin. Tähän tarpeeseen pyrin omalla väitöskirjallani vastaamaan.

Elina Pallasvirta: *Transatlanttinen fennougristiikka. Suomalais-yhdysvaltalaiset suhteet ja tieteenalan kehitys Yhdysvalloissa toisesta maailmansodasta 1960-luvulle.* Helsinki: Helsingin yliopisto 2021. Väitöskirja on luettavissa osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-7188-7>.

Kirjoittajan yhteystiedot:
etunimi.sukunimi@gmail.com

Lähteet

KALELA, JORMA 2000: *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
SUHONEN, SEPPÖ 2006: Posti Lauri. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4.

- Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-007023>.
- VIRMAJOKI, VELI 2019a: *Cementing science. Understanding science through its development*. Reports from the Department of Philosophy 42. Turku: Turun yliopisto.
- 2019b: Kuinka tarkastella tieteen historiaa? – *Ajatus* 76 s. 375–380.